

Delo, 12.03.2008  
Matjaž Nahtigal, Gostujoče pero

## **EU in Rusija bosta morali delati z roko v roki**

Po pripovedovanju opazovalcev ruskih sprememb je leta 1993 tedanji ruski zunanji minister Kozirjev dejal, da če bo Zahod še naprej zanemarjal ruske vitalne interese in javno poniževal Rusijo, bo ruski odziv v prihodnjih letih razhod partnerstva z Zahodom, čeprav si za tako partnerstvo ruski liberalni politiki, med njimi tudi on sam, prizadevajo. Njegova opozorila so zahodni diplomati s posmehom prezrli.

Po dvajsetih letih od ruske tranzicije in njene delne konsolidacije po letu 2000 njegova opozorila delujejo precej bolj prepričljivo. Ruski gospodarski vzpon po letu 2000 s 7 odstotki in več povprečne gospodarske rasti ter z ustvarjenimi 480 milijardami dolarjev deviznih rezerv, ki izhajajo iz visokih cen energentov in drugih surovin, postavljajo Rusijo v pomembno drugačen mednarodni položaj, kot ga je ta imela v desetletju pred tem. Njene devizne rezerve so med največjimi na svetu. Rusija ima med drugim največje dokazane zaloge plina na svetu.

### **Ključna dejstva ruske tranzicije**

Za razumevanje aktualnega razpoloženja ruskega političnega razreda je treba spomniti na nekatera ključna dejstva ruske tranzicije v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Kljub razmeroma ugodnim začetnim razmeram, kot so izobrazba prebivalstva, naravna bogastva, tradicija na področju industrije, znanosti in izobraževalnega sistema, visoka stopnja enakosti v družbi, je izvedena radikalna tranzicija v prvi polovici devetdesetih let pripeljala do ekonomskega in socialnega kolapsa ruske družbe. Družbeni bruto produkt, ki je sicer stagniral že desetletje ali dve, se je približno prepolovil v letih 1990–1995, nove investicije, domače ali tuje, so tako rekoč usahnile, začel se je veliki beg kapitala, socialne institucije in socialne politike so se v obdobju, ko bi bile najbolj potrebne, tako rekoč razgradile.

Cilj izvesti hitro množično in radikalno privatizacijo velikih in srednjih podjetij v času tako velike ekonomske in družbene nestabilnosti je pripeljal do tega, da je bila do leta 1995 izvedena privatizacija velikih in srednjih podjetij, z energetskega podjetja in drugimi podjetji z naravnimi bogastvi vred za 12 milijard dolarjev, kar je velikost ene ameriške korporacije. Ta podatek je zelo presenetil tudi same avtorje ruske privatizacije. S slabo regulirano privatizacijo so bila vrata za množične goljufije na stežaj odprta. Težko je izmeriti vse družbene, politične in socialne učinke tako izvedene tranzicije. Morda so najbolj indikativni podatki o demografskih spremembah in krajšanju pričakovane življenjske dobe v desetletnem obdobju tranzicijske depresije.

### **Tudi današnja podoba ni rožnata**

Opis dejstev sam po sebi ni namenjen razpravi, kdo vse je odgovoren za tako tranzicijo in kaj vse je šlo narobe. Dobro pa je imeti pred očmi celovitost pretresov v ruski družbi v preteklem desetletju, kadar razpravljamo o odnosih Rusije z Zahodom oziroma, bolj natančno, z EU. Zlasti zato, ker je bila vloga zahodnih finančnih institucij, IMF in Svetovne banke, in zahodnih svetovalcev v prvih letih tranzicije zelo pomembna. Joseph Stiglitz, Nobelov nagrajenec za ekonomijo, glavni ekonomist v prvi Clintonovi administraciji in glavni ekonomist Svetovne banke v drugi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja, ima

nedvomno odličen vpogled v takratna dogajanja. V enem svojih zapisov o vlogi zahodnih institucij pri ruski tranziciji je na primer zapisal, da nobeno reinterpretiranje zgodovine ne bo moglo zbrisati dejstva, da so neoliberalne reforme (z drugo besedo, reforme v paketu, imenovanem »washingtonski konsenz«) pripeljale do nezmanjšanega upadanja ruske ekonomije in njenega opustošenja.

Tudi današnja resnična socialna in ekonomska podoba Rusije ni izključno cvetoča, kot se velikokrat preveč poenostavljeno prikazuje. Zunaj energetskega sektorja poteka prestrukturiranje gospodarstvo tudi po dveh desetletjih tranzicije počasi, okrog 65 odstotkov vsega ruskega izvoza sestavlja izvoz energentov in surovin, kar je dvorezen meč. Investicije v gospodarstvo znašajo le okrog 18 odstotkov družbenega proizvoda, to pa je za hitro rastoče in v prihodnost zazrto gospodarstvo in družbo precej skromno. Socialna struktura se je ustalila tako, da približno petina prebivalstva uživa blaginjo hitrejšega gospodarskega razvoja (manj kot odstotek prebivalstva sodi v t. i. superbogati sloj), medtem ko se 70 odstotkov prebivalstva še naprej s težavo prebija iz meseca v mesec. Deset odstotkov (verjetno podcenjena številka) jih živi pod pragom revščine. Ruski nacionalni dohodek na prebivalca pa znaša približno tretjino dohodka v EU-15.

### **Nekatere regije na stopnji razvitosti revnih držav**

Po indeksu človekovega razvoja je Moskva na stopnji razvoja Prage ali pa na primer Slovenije, toda regionalne neenakosti te velike države so velikanske. Najbolj nerazvite ruske regije, kot so v Sibiriji in na Daljnem vzhodu, se primerjajo s stopnjami nerazvitosti revnih držav tretjega sveta. Po navedbah UNDP živi samo četrtnina prebivalstva v regijah z indeksom človekovega razvoja nad nacionalnim povprečjem.

Izzivi pred ruskimi oblastmi so izjemni. Tako je bil na predlog ruskega predsednika v letu 2005 uveden program štirih nacionalnih prioritet, ki obsegajo področja izobraževanja, infrastrukture, zdravstva in kmetijstva. Za te programe se na letni ravni odvajajo več milijard dolarjev. To so na Zahodu malo poznani programi, in ker so še bolj na začetku izvajanja, je težko dati bolj objektivno oceno o uspešnosti takih programov. Kljub zahtevnosti upravljanja takih sredstev in težavnosti uspešnega uresničevanja posameznih projektov kažejo na namen ruskega vodstva, da začne usmerjati bistveno več sredstev kot v obdobju tranzicije v nove, dolgoročne razvojne projekte in v investicije v človeški kapital. Nekateri konservativni kritiki na Zahodu že spodbijajo smiselnost takšnih prizadevanj, vendar se po dvajsetletni tranzicijski in posttranzicijski odsotnosti bolj premišljenih socialnih, izobraževalnih in infrastrukturnih programov zdijo izredno potrebni in pomembni. Februarja so ustanovili tudi nov program po imenu Sklad za prihodnje generacije.

### **Razvoj demokracije odvisen tudi od gospodarskega razvoja**

Rusija je zelo zapletena država, ki ne dosega demokratičnih standardov zahodnih demokracij. Vendar se je mogoče strinjati z Dmitrijem Treninom, da je treba nanjo gledati kot na razvijajoče se tržno gospodarstvo in ne kot na spodletelo demokracijo. Tudi demokratičnih reform v prihodnje ne gre v celoti odpisati. Vsekakor pa ne bodo posledica zahtev, pogojevanja, pokroviteljstva ali pritiska Zahoda, temveč rezultat avtonomnega razvoja ruske civilne družbe in njenih prizadevanj. Čim več prostora bo Zahod, tudi Evropska unija, dal Rusiji za njen samostojni institucionalni, ekonomski in socialni razvoj, tem večje bodo možnosti tudi za razvoj demokracije v njej. Kljub kršitvam človekovih pravic Rusija ni povsem imuna za očitke o kršitvah človekovih pravic in sodeluje v razpravah o konkretnih,

dokumentiranih primerih kršitev. Zato ni nobenega razloga, da spoštovanje človekovih pravic tudi v prihodnje ne ostane na mizi evropsko-ruskih razprav.

Večinoma negativno in kritično pisanje zahodnih medijev o Rusiji v zadnjih mesecih je postalo že utečeno. Poleg kritičnih ocen se objavljajo tudi napačna dejstva. Ostro so kritizirali denimo Gazprom, da že desetletje in pol ne vlaga v domača najdišča, temveč le kupuje družbe na Zahodu. Po opozorilu Jonathana Sterna iz Oxforda pa se je pokazalo, da je začela družba Gazprom leta 2001 proizvodnjo na velikanskem polju Zapoljarno v zahodni Sibiriji, ki proizvede danes več plina, kot je znašala enoletna proizvodnja Velike Britanije na vrhuncu izkoriščanja Severnega morja. Iz Sternovih analiz tudi izhaja, da je Rusija v nasprotju s prevladujočim prepričanjem kredibilen energetska partner Zahoda. Hitro se tudi pozablja, da je Rusija v zadnjih dveh desetletjih podelila veliko koncesij na področju varnosti, v zameno pa dobila malo.

V tem kontekstu menim, da bi bilo za Evropsko unijo pomembno pokazati, ali jo poleg lastne energetske varnosti resnično zanima celovitejši ekonomski in socialni razvoj Rusije. Samo v takšnem kontekstu je smiselno začeti pogajanja o novem sporazumu z Rusijo. Morebitna evropska ponudba prostotrgovinskega sporazuma, če ne bo dovolj natančno preiščena, utegne Rusijo siliti v nadaljnjo specializacijo na področju energije in drugih naravnih virov, njene možnosti na področjih višjih stopenj dodane vrednosti pa bodo še naprej manjše. Odločale bodo podrobnosti morebitnega tovrstnega sporazuma in njegova uravnoteženost.

Povedano drugače in s parafraziranjem pomembne opazke ministra Kozirjeva, stare skoraj dve desetletji: današnje stališče EU (in Zahoda v celoti) do Rusije bo imel dolgoročne posledice za odnose EU in Rusije. Nobenega dvoma ni, da EU in Rusija potrebujeta druga drugo. Vprašanje pa je, ali bosta znali to bolje izkoristiti v obojestranskem interesu.